

בראון דסברג

"משלמת מה שנהנית" - כמה משלם?

- א. הקדמה
- ב. שיטת רש"י
- ג. שיטת הרמב"ם
- 1. הסבר המגיד משנה
- 2. הסבר הכסף משנה
- 3. הסבר השלטי גיבורים
- ד. שיטת המהרש"ל
- ה. פסק ההלכה

א. הקדמה

המשנה בדף יט, ב מדברת על חיוב שן בבהמה, וכותבת:

...ברשות הרבים פטור, ואם נהנית, משלמת מה שנהנית.

בגמרא בדף כ, א ישנה מחלוקת כמה משלמת, כשמשלמת מה שנהנית. רבה סובר - משלמת דמי עמיר, ואילו רבא סובר - משלמת דמי שעורים בזול. הגמרא מביאה ברייתא, שבה רשב"י סובר כרבה, וכן ברייתא ממנה משתמע כרבא.

במאמר זה אסקור שיטות ראשונים שונות בהסבר הסוגיה:

מה זה "דמי עמיר"? מה זה "דמי שעורים בזול"? מה אכלה הבהמה? מה רגילה לאכול? ועוד. מכך אנסה להבין, לפי כל שיטה, מהן סברותיהם של רבה ורבא. כמו כן, אציין את פסק ההלכה במחלוקת זו.

ב. שיטת רש"י

רש"י מסביר, ש'עמיר' זה קשין ותבן, זאת אומרת, המאכל הפשוט שבהמה ממוצעת רגילה לאכול¹. כמו כן, הוא מסביר ש'שעורים בזול' זה שני שלישים ממחיר השעורים בשוק, כמו שמבואר בבבא בתרא קמו, ב:

ושמין להן דמי בשר בזול, עד כמה בזול? עד תילתא².

סברת רבה היא, שבעל הבהמה חסך ארוחה של עמיר, שהרי היה יכול להאכילה עמיר, ולכן ישלם לניזק דמי עמיר בלבד. סברת רבא היא, שהניזק יכול לטעון, שאם היה מציע לבעל הבהמה שיקנה ממנו את השעורים בשני שלישים ממחירם, ברור שבעל הבהמה היה קונה אותם, כיוון שארוחת שעורים יותר טובה לבהמה. אם כן, בעל הבהמה חסך ארוחת שעורים, ולכן ישלם ארוחת שעורים במחיר מציאה זה.

רש"י מעמיד את המקרה שלנו באכלה שעורים. מובן שפרוש זה הכרחי, בגלל שאם אכלה עמיר וכד', סברת רבא לא שייכת, כי ברור שלא ישלם יותר ממה שנהנה. אכתי צריך לשאול, לפי שיטת רש"י, מה בעליה נוהגים להאכיל אותה?

1. במקרה שהבעלים מאכיל אותה לפעמים עמיר ולפעמים שעורים - ברור שתהיה מחלוקת בין רבה לרבא.
2. כשבעליה מאכיל אותה רק עמיר - אפשר לומר, שמוכח שהבעלים לא היו מאכילים אותה שעורים בשום אופן, ולכן במקרה כזה, יודה רבא שמשלם דמי עמיר (כך הבין המהרש"ל, ועיין לקמן). אך מאידך, אפשר לומר, שהבעלים לא קנה שעורים, כי לא הציעו לו שעורים בזול. לפי רבא, אם היו מציעים לו שעורים בזול, הוא היה קונה. וכן משמע מרש"י: "אע"פ שאינו רגיל - להאכילה שעורין אלא עמיר".
3. כשבעליה מאכיל אותה רק שעורים, אפשר לומר שמוכח שהבעלים היו מאכילים אותה שעורים גם עכשיו, ולכן במקרה כזה רבה יודה שמשלם דמי שעורים. אך מאידך, אפשר

1. ועיין לקמן (עמוד 32) בפירושו המגיד משנה ברמב"ם, שעמיר הינו אגודת שיבולים, ועיין בהערה 7 שם מה טעמו.
2. הרמב"ן (בבא מציעא מב, ב), הרשב"א (שם), הר"ן (שם) והריטב"א (כתובות לד, ב) טוענים, שהמילים "עד כמה בזול? עד תילתא", הן הוספה מאוחרת של בעל הלכות גדולות. ומכך שבה"ג, כפוסק, הוסיף את זה רק כאן משמע, שבשאר הש"ס הפירוש של 'בזול' אינו שני שלישים, אלא הגדרה כללית של המחיר שבו ברור שהלקוח היה קונה. כמו כן, הר"ן (בבא בתרא סח, ב) לא הביא מימרה זו בהלכותיו, וכן הרמב"ם (זכיה ומתנה ו, כג) ותלמיד הרשב"א והרא"ש (על סוגיתנו) הביאו מימרה זו בשם הגאונים. לעומת זאת, המאירי (יט, ב ד"ה ואם נהנית), המגיד משנה (שאלה ופקדון א, ה), המהרש"ל (ים של שלמה סימן טו), הטור (חושן משפט שצא) והפוסקים סוברים ש'זול' היינו שני שלישים.

לומר, שלפי רבה, גם במקרה זה, הבעלים יכול לטעון שהייתה לו אפשרות להאכיל את הבהמה עמיר במקום שעורים. (כך למדו הרמ"ה ותלמיד הרשב"א והרא"ש).

נקודה נוספת שרש"י מעלה, היא כמות התבואה שבעל הבהמה משלם את שויה. רש"י כותב: "כפי מה שאדם אחר רגיל ליתן לבהמתו קב או קבים"³, זאת אומרת, שמשלם את הכמות שרוב בני אדם נותנים לבהמתם, ולא את הכמות שהוא רגיל לתת או את הכמות שאכלה.⁴

על שיטת רש"י יש להקשות שלוש קושיות, אשר על פיהן ניתן יהיה להבין את סברות רבה ורבא:

1. בדף ז, א בד"ה "מי שהיו לו שדות בתים וכרמים", אומר רש"י: "...וקרקעותיו ימכור במאה זוז, דטפי מפלגא לא זיילי לעולם", זאת אומרת, שבחצי מחיר הוא בוודאי יכול למכור. מדוע שם רש"י אומר שחצי מחיר זה המינימום ואילו אצלנו רש"י אומר ששני שלישים מהמחיר זה המינימום?
2. בבבא מציעא דף מב, ב, מובא מקרה בו ספסר מכר ליתומים שור חולה, הם מסרו אותו לרועה, ולאחר מכן, מת השור ממחלתו - הדין הוא שהספסר צריך לפצות את היתומים במלוא מחיר השור. אחר כך, הספסר נשבע שהוא לא ידע שהשור חולה, ואז הרועה משלם לו דמי בשר בזול, כיוון שלא שמר כמו שצריך לשמור על שור חולה. מדוע משלם לו דווקא דמי בשר בזול? רש"י מפרש שזוהי פשרה בין הרועה לספסר. בעל המאור (כד, ב בדפי הרי"ף) מפרש, שכיוון שהוא שור חולה וכחוש מחירו הוזל, ולכן זה מה שהזיקו. ר"ת (שם ד"ה דמי בשר בזול) והרמב"ן (במלחמות שם) מפרשים, שיכול למכור רק בזול, כי הקונה צריך לשחוט אותו מיד בגלל מחלתו, ולחכות עם הבשר עד יום השוק, ולכן זה מה שהזיקו. ותמוה, מדוע לא פירשו כולם את הפירוש הפשוט (המתאים לכל שאר המקומות שמוכרים בזול), שצריך למכור אותו מיד, כדי שישחטו אותו לפני שימות, ובמחיר בשר בזול ודאי היה מצליח למכור אותו, ולכן זה מה שהזיקו?
3. הגמרא בכתובות דף לד, ב (וכן בבבא קמא דף קיב, ב) אומרת, שאם יורשים אכלו פרה

3. הרש"ש (כ, א) טען, שצריך לגרוס "לא קב או קביים", ושתי גירסאות אלו מובאות בנימוקי יוסף, אך הכוונה היא אותה כוונה.

4. כך פירשו רוב הראשונים, חוץ מהרמ"ה לפי הסבריהם של הב"ח והשלטי גבורים. הב"ח מסביר, שלפי הרמ"ה, אם רגיל להאכילה שעורים - משלם כפי מה שהוא רגיל להאכיל, ולא כפי שהעולם רגיל להאכיל. השלטי גבורים מסביר, שלפי הרמ"ה, משלם את הדמים שאכלה ממש, ולא את מה שאדם רגיל להאכיל את בהמתו.

בבירור הלכה דייקו מדברי הרמב"ם בפירוש המשנה "שמשלם דמי מה שראוי לכדי אותה אכילה", כי הוא סובר שמשלם את הכמות שאדם רגיל להאכיל את בהמתו. אולם נראה, שמהמשך דבריו אפשר לדייק את ההיפך, שמשלם על פי הכמות שאכלה. הדיוק הוא מדברי הרמב"ם: "המשל בזה, חמור אכל עשרה רוטלים פרי קלוף של בטנים, הרי בעל אותו חמור משלם דמי עשרה רוטלים שעורים".

שאביהם שאל, והם לא ידעו שפרה זו שאולה - משלמים לבעליה דמי בשר בזול, כיוון שהוא יכול לטעון, שבכל מקרה במחיר כזה הם היו קונים ממנו את הפרה, ולכן ישלמו בזול את מה שנהנו.

כמו כן, הגמרא בבבא בתרא דף קמו, ב אומרת, שאם ארוסה ביטלה אירוסין, היא צריכה להחזיר לארוס את כל הסבלונות (מתנות) שנתן לבית אביה, ואת האוכל תשלם בזול, כיוון שהיא טוענת, שאם הייתה יודעת שתצטרך לשלם, אז היא לא הייתה אוכלת. והוא טוען, שבמחיר כזה, ברור שהייתה קונה, לכן תשלם בזול מה שנהנתה. בשני הדינים בגמרות אלו אין מחלוקת. משמע, שהעיקרון, שאדם תמיד יקנה אם ימכרו לו בזול, מוסכם על כולם. אם כן מהי הסברה של רבה, לכאורה הוא צריך להסכים לרבה, שאם היו מציעים לבעל הבהמה לקנות את השעורים בזול, הוא היה מסכים!

וצריך להסביר בשיטת רש"י כך: הכלל, כי בטוח שלקוח יקנה חפץ בשני שלישים מהמחיר, נאמר רק כשידוע לנו שהלקוח מעוניין בחפץ. אם אנחנו רואים שהוא היה מעוניין בו בחינם - אז מוכרח, שהיה קונה אותו בשני שלישים מהמחיר. כלל זה מיושם במקרים של יורשים שאכלו פרה שאולה ושל ארוסה שאכלה סבלונות. אולם, במקרה בו אין לקוח מסוים, שידוע לנו שהוא מעוניין בחפץ - כלל זה אינו תופס. לכן, אמר רש"י לגבי אדם שמוכר קרקעותיו, שצריך להוריד את המחיר עד חצי, כדי שיוכל למכור, ולא עד שני שלישים. וזו גם הסיבה לכך, שהראשונים בבבא מציעה לא פירשו, שברור שיוכל למכור את בשר השור החולה בשני שלישים, כיוון שעדיין לא נמצא לקוח מסוים המעוניין לקנות אותו. אם כן, אפשר להסביר את מחלוקת רבה ורבה באופן זה: רבה סובר, שבכך שהבהמה אכלה שעורים, היא הראתה שהיא ובעליה הינם לקוחות המעוניינים בשעורים, ולכן ברור שהבעלים היו קונים את השעורים בזול. לעומת זאת, רבה סובר, שאם הבהמה אכלה שעורים, זה עדיין לא מראה שהבעלים מעוניין לקנות אותם, ואם כן, הבעלים לא היה קונה אותם אפילו בזול.

ניתן לומר, ששורש מחלוקתם הוא זה: לפי רבה, הפירוש של 'מה שנהנית', הוא מה שהבהמה נהנית, כלומר, עד כמה זה טעים לה, ולכן, היחידה שתוכל להבהיר לנו עד כמה היא נהנית, והאם היא מעוניינת - זו הבהמה עצמה. לכן, כשהראתה שהיא מעוניינת בשעורים, זה נחשב הנאה, ובעליה היו קונים אותם בזול.

לפי רבה, הפירוש של 'מה שנהנית', הוא מה שהבעלים נהנה מכך שהבהמה אכלה, אנחנו לא שואלים האם זה טעים לבהמה, אלא האם זה מועיל לבעלים. לכן, גם אם הבהמה הראתה שהיא מעוניינת, זה לא מוכיח כלום לגבי הנאת הבעלים.

לכאורה, סברתו של רבה לא מובנת, הרי אדם משלם את הרווח הממוני שקיבל, וזה לא אמור לעניין אותו האם הבהמה עצמה נהנית או לא! אלא, שתורתנו ציוותה על צער בעלי חיים, משמע, שלבעלים צריך להיות איכפת האם בהמתו נהנית. ופוק חזי מאי עמא דבר, שאנשים מוכנים לשלם כסף כדי שבהמותיהם יהנו, גם אם אינם מפיקים תועלת ממונית

מכך⁵.

כשיטת רש"י זו, פירשו את הסוגיה רוב הראשונים, האחרונים והפוסקים.

ג. שיטת הרמב"ם

פסק הרמב"ם (נזקי ממון ג, ב):

ואם אכלה אותן ברשות הרבים ונהנית, רואין אותן כאילו הן שעורים או עמיר, ומשלם דמי עמיר או דמי שעורים בזול.

ותמה המגיד משנה (על אתר) "איך עירב רבינו את המחלוקת?". וכן הטור (חושן משפט שצא) "היאך פסק כדברי שניהם, דהא פליגי?".

1. הסבר המגיד משנה

המגיד משנה מסביר את המחלוקת כשיטת רש"י, ואף כתב (שאלה ופקדון א, ה), שלפי הרמב"ם 'בזול' היינו שני שלישים⁶. הנקודה היחידה בה הוא חולק על רש"י היא פירוש המילה 'עמיר', המגיד משנה פירש כי עמיר זוהי אגודת שיבולים⁷. הוא טוען שהרמב"ם, כמו הר"ף, הסתפק האם לפסוק כרבה או כרבא, ולכן, מספק תמיד תהיה קולה לנתבע, ומשלם את הזול יותר, בין אם זה עמיר ובין אם זה שעורים בזול. הלחם משנה מעיר, שהמגיד משנה היה חייב לפרש ש'עמיר' הינו אגודת שיבולים, כיוון שאם היה מפרש שעמיר זה תבן, אז לא היה יכול להיות מקרה, שבו שעורים בזול יעלו פחות מדמי עמיר.

על הסבר המגיד משנה קשה. שהרי כשהרמב"ם מסתפק בדיני ממונות, הוא כותב שהמזיק ישלם את הסכום הנמוך, אך אם הניזק תפס את הסכום הגבוה, אין מוציאים מידו⁸, וכאן לא כתב כך (משמע, שאין כאן ספק).

2. הסבר הכסף משנה

5. ועיין לקמן בשיטת השלטי גיבורים ברמב"ם, שפירש כך את שורש המחלוקת, אך הפך את השיטות.
6. קשה לומר שכך סובר הרמב"ם, כיוון שכתב ש'בזול' היינו שני שלישים, רק בהלכות זכיה ומתנה (ו, כג), ועיין לעיל הערה 2.
7. בנוסף לכך, בהלכות גזילה ואבידה (י, ג) משמע ש'בזול' היינו שלושה רבעים "מוכר בזול... מוכר בפחות רביע...". ובהלכות מלוה ולוה (ח, ה) משמע ש'בזול' היינו חצי "מפני שזה שמוכר בזול עתה בעשר פרי ששורה עשרים...".
8. המגיד משנה מוכיח את זה מכך שהרמב"ם בהלכות נזקי ממון (א, ב) כותב "תבן או עמיר" משמע, שעמיר זה לא תבן. וכן טוען אבן האזל (נזקי ממון ג, ב) שכך יותר משמע מלשון הגמרא, כי כשהיא רוצה לכתוב תבן, היא כותבת תבן ולא עמיר. ועיין לעיל בהערה 1 בשיטת רש"י.
8. עיין למשל: נזקי ממון א, יא; ב, ה; ו, יג; ועוד.

כמו הרב המגיד, גם הכסף משנה מפרש, ש'עמיר' הינו אגודת שיבולים, ודווקא שיבולים של שעורים. עוד סובר הכסף משנה, שהמילה 'בזול' מתייחסת גם לדמי עמיר⁹. הוא טוען, שלפי הרמב"ם, רבה ורבה אינם חולקים, אלא שכל אחד מדבר על מציאות אחרת. רבה מדבר על תקופת הקציר, שאז ישנן שיבולים שלמות של שעורים - לכן, מציאותית, משלם לו דמי עמיר בזול. רבה מדבר על תקופת החורף, שאז יש רק גרעיני שעורים בגורן - לכן מציאותית, משלם לו דמי שעורים בזול.

לפי הכסף משנה, סוגייתנו מדברת על מקרה שאכלה שעורים, אבל ברור, שזוהי רק דוגמה ובכל דבר שתאכל, הדין יהיה זהה. כמו כן, לפי שיטה זו, אין סיבה לחלק בין אם בעליה רגיל להאכילה שעורים או דבר אחר.

הכסף משנה היה מוכרח להסביר, שמשלם בזול גם אליבא דרבה, כיוון שאם לא היה מסביר כך, נמצא שמשלם לו מה שהזיקה ולא מה שנהנית. לפי שיטה זו, כולם יסכימו שאם היו מציעים לבעל הבהמה לקנות את העמיר או את השעורים בזול, הוא היה קונה. הכסף משנה הקשה על עצמו, שהרי מלשון הגמרא משמע שזוהי מחלוקת, שכתוב "תניא כוותיה דרבה, תניא כוותיה דרבא", ומסביר, שהברייתות אינן ראיות במחלוקת. הגמרא הביאה את הברייתות כדי להראות שדברי רבה ורבה שנויים בברייתא. בגלל שפירוש זה לא משתמע מפשט הגמרא, אפילו הכסף משנה עצמו לא סמך עליו בפסיקותיו בבית יוסף ובשולחן ערוך (ועיין לקמן בפסק ההלכה).

3. הסבר השלטי גיבורים

השלטי גיבורים (ח, ב בדפי הרי"ף) הביא את פירושו של הרמב"ם למשנתנו, ועל פיו הוא הגדיר מספר מושגים בצורה שונה. בפירוש המשנה הרמב"ם כותב כך:

וענין מה שנהנת, שמשלם דמי מה שראוי לכדי אותה אכילה, מדבר שדרך אותה הבהמה לאכלו. המשל בזה, חמור אכל עשרה רוטלים פרי קלוף של בטנים, הרי בעל אותו החמור משלם דמי עשרה רוטלים שעורים, אם היו השעורים באותו המקום ואותו הזמן זולים מפרי קלוף של הבטנים. אבל אם היו השעורים יקרים יותר, משלם דמי הפרי הקלוף מן הבטנים בלבד. וכפי המשל הזה, הקש ודון¹⁰.

בגלל שהרמב"ם הגדיר 'שעורים' - "דבר שדרך אותה הבהמה לאכלו", השלטי גיבורים הגדיר 'עמיר', דבר שהבהמה נהנית ממנו. זאת אומרת, שהבהמה מעדיפה לאכול עמיר. השלטי גיבורים מוכרח להסביר שהרמב"ם ב'משנה תורה' פסק כרבה, כיוון שברור שכך הוא פסק בפירוש המשנה. לכן, השלטי גיבורים מסביר את המחלוקת כך: במקרה הרגיל, שעמיר יותר זול משעורים - אין מחלוקת, כיוון שלכולי עלמא בעל הבהמה טוען שהיה

9. אולי הוא מסתמך על גירסת הרי"ף (ח, ב): "רבה אומר דמי עמיר בזול, ורבה אומר דמי שעורים בזול".

מאכיל את בהמתו עמיר, שזה גם יותר זול וגם יותר מהנה. לכן, ישלם דמי עמיר. הם חולקים כשיש מציאות בה השעורים יותר זולים מהעמיר.

רבה סובר, שמשלם דמי עמיר, כיוון שאם הבהמה לא הייתה מזיקה, בעליה היה מאכיל אותה מאכל שהיא נהנית ממנו, שזה עמיר. לכן זה מה שחסך הבעלים וזה מה שישלם¹¹.

רבא סובר - 'משלם דמי שעורים בזול', היינו, שמשלם שעורים אם הם יותר זולים, כיוון שאם הבהמה לא הייתה מזיקה, בעליה היה מאכיל אותה את המאכל הכי זול, שזה שעורים. לכן זה מה שהבעלים חסך וזה מה שישלם.

פירוש זה מתיישב עם לשון הברייתא שהובאה כסיוע לרבא (בבא קמא כ, א): "אומדין כמה אדם רוצה להאכיל לבהמתו דבר הראוי לה אף על פי שאינו רגיל". לפי השלטי גיבורים "דבר הראוי לה", היינו, דבר שדרכה לאוכלו, אפילו שלא נהנית ממנו.

ניתן לומר ששורש מחלוקתם הוא זה: לפי רבה 'מה שנהנית' זו הנאת הבהמה - אם היא אכלה מאכל שיותר טעים לה, בעליה ישלם את מחירו.

לפי רבא 'מה שנהנית' זו הנאת הבעלים - אם הוא חסך ארוחה הוא ישלם את דמי הארוחה הכי זולה בשוק, הראויה למאכל אותה בהמה¹².

הרמב"ם פסק כרבא בלבד, שמשלם עמיר או שעורים בזול. כלומר, משלם עמיר או שעורים, תלוי מה יותר זול¹³.

ד. שיטת המהרש"ל

המהרש"ל (ים של שלמה סימן טו) מסביר, כמו רש"י, ש'עמיר' זה קש ותבן ושפירוש המילה 'בזול' הוא שני שלישים מהמחיר. אך חולק על רש"י בשתי נקודות:

1. המילה 'בזול' מתייחסת גם לעמיר וגם לשעורים¹⁴.
2. אם הבעלים נוהג להאכיל את בהמתו עמיר בלבד, אין מחלוקת שמשלם דמי עמיר בזול, כיוון שהניזק לא יכול לטעון שהבעלים היה מאכיל אותה שעורים. רבה ורבא חולקים במקרה בו הבעלים מאכיל את בהמתו לפעמים שעורים ולפעמים עמיר.

על הנקודה הראשונה קשה: מהי סברתו של רבה? הרי ברור, שאם הבהמה לא הייתה אוכלת, אז הבעלים היה קונה לה עמיר במחיר מלא, אם כן, למה משלם כאן דמי עמיר בזול?

10. על פי תרגומו של הרב קאפח.
11. ברור, שאם אכלה שעורים, גם רבה יודה שמשלם דמי שעורים, כי לא הגיוני שישלם יותר ממה שהזיק. רבה חולק אם אכלה עמיר או דבר יותר יקר.
12. ועיין לעיל בשיטת רש"י מהן הסברות לכאן ולכאן.
13. הנחלת דוד (כ, א) כתב על פירוש זה כך: "ובשלטי גיבורים גם כן האריך בזה בדברים שאינם מתיישבים על הלב, ונלאיתי להאריך בסתירת דבריו, וגלויים הם לכל מעיין". ולא ירדתי לסוף דעתו.
14. עיין לעיל הערה 9.

ואם תרצה לתרץ, שתמיד משלם בזול, כיוון שהנתבע יכול לטעון שהוא היה מוצא בשוק את המאכל הזה בזול - עדיין קשה, מהי סברתו של רבא? הרי עכשיו אי אפשר לומר כי בטוח שהבעלים היה קונה שעורים בזול, שהרי הוא יכול לטעון, שהוא היה קונה עמיר בזול ולא שעורים!

על הנקודה השנייה מקשה הנחלת דוד (כ, א) שתי קושיות:

1. מניין למהרש"ל שאם מאכיל את בהמתו עמיר בלבד, רבא לא יחלוק?
2. מה פירוש 'לפעמים מאכיל שעורים ולפעמים עמיר'? אין זה קריטריון ברור, ואם כן המהרש"ל נתן דבריו לשיעורין.

לכן, נסביר שמחלוקת רבה ורבא היא זו: תמיד משלם בזול, כיוון שבעל הבהמה יכול לטעון, שהוא היה מוצא ארוחה כזו במחיר הכי זול בשוק. לפי רבה, משלם דמי עמיר בזול, כיוון שבעל הבהמה יכול לטעון שהפעם, במקום הארוחה הזו, היה מאכיל את בהמתו עמיר. **בעל השעורים צריך להוכיח**, שבעל הבהמה היה מאכיל אותה שעורים. בגלל שהוא לא יכול להוכיח את זה, הוא מקבל דמי עמיר בזול בלבד. לפי רבא, משלם דמי שעורים בזול, כיוון שבעל השעורים יכול לטעון שהפעם, במקום הארוחה הזו, בעל הבהמה היה מאכיל אותה שעורים. **בעל הבהמה צריך להוכיח**, שהוא היה מאכיל אותה עמיר. בגלל שהוא לא יכול להוכיח את זה, משלם דמי שעורים בזול. לפי רבא, חובת ההוכחה היא על בעל הבהמה, כיוון שכל חיובו נובע מהטענה: 'אם לפני האכילה הייתי מוכר לך את מה שהבהמה אכלה, היית קונה את זה במחיר מסוים'. לכן, כל הדיון שלנו הוא כביכול, בזמן שהבהמה עדיין לא אכלה את השעורים, ועדיין לא בוצעה ה'עיסקה'. במציאות כזו, 'המוחזק' הוא בעל השעורים ו'המוציא' הוא בעל הבהמה, ולכן עליו להביא ראיה כמה הייתה שווה ארוחה זו.

ניתן יהיה להבין זאת טוב יותר, אם נקביל את זה למקרה שמביאים התוספות (בבא קמא כז, ב ד"ה ואיכא נמי): במקום שקוראים לחבית כד ולכד חבית, הייתה אי הבנה בין הקונה למוכר. הקונה התכוון לקחת חבית והמוכר התכוון לתת לו כד. אם הקונה עדיין לא שילם, אז הוא המוחזק וידו על העליונה. אם הקונה שילם, אז המוכר מוחזק וידו על העליונה.

בעל השעורים מקביל לקונה, כיוון שאין ויכוח לגבי הצד שלהם בעיסקה. הוא נתן שעורים והוא נתן כסף. בעל הבהמה מקביל למוכר, כיוון שיש ויכוח לגבי הצד שלהם בעיסקה. יש ויכוח כמה ישלם בעל הבהמה ויש ויכוח האם המוכר יתן כד או חבית.

כפי שכתבתי לעיל, רבא מסתכל על הדיון כאן כאילו עדיין לא בוצעה העיסקה, וזה מקביל למקרה בו עדיין הקונה לא שילם. לכן כמו שהקונה הוא המוחזק, כך גם אצלנו בעל השעורים הוא המוחזק.

רבה חולק על זה, וטוען שהדיון אצלנו הוא במציאות הקיימת, אחרי שכבר בוצעה האכילה. זה מקביל למקרה בו הקונה כבר שילם על הכד. לכן כמו שהמוכר הוא המוחזק, כך גם אצלנו בעל הבהמה הוא המוחזק.

וכך נתרץ את קושיות הנחלת דוד: אם הבעלים מאכיל את בהמתו רק עמיר, זו הוכחה שהוא היה מאכיל אותה עמיר גם עכשיו, ורבה יודה שמשלם דמי עמיר. אם הוא לפעמים מאכיל שעורים ולפעמים עמיר, במקרה שמוכח מה היה מאכיל עכשיו, לא תהיה מחלוקת. כל המחלוקת היא במקרה הרגיל, בו לא מוכח מה הוא היה מאכיל את הבהמה. אפשר להסביר, ששורש המחלוקת בין רבה לרבה הוא, מהו יסוד החיוב לשלם על ההנאה: לפי רבה, בעל הבהמה חייב לשלם, כיוון שיש כעין הסכם בלתי כתוב בינו לבין בעל השעורים. בעל השעורים טוען שברור, שבעל הבהמה היה מוכן לשלם על הנאה זו, אם היו מציעים לו את זה מראש. אם כן, לאחר שהבהמה נהנתה, בעליה צריך לקיים את צידו ב'הסכם'. לכן, כל הדיון שלנו הוא במצב שבו מציעים לו לקנות את ההנאה. לפי רבה, בעל הבהמה חייב לשלם, בגלל שהנאתו גרמה חסרון לניזק. אמנם, זהו חסרון שאם הוא לא היה נהנה, היה פטור עליו, אבל כיוון שנהנה ממנו, ישלם עליו. ההיגיון שבכך, הוא הצדק החברתי הפשוט. לא יעלה על הדעת, שאדם יהנה מחפץ שבבעלות חברו (או מפירות החפץ), חבירו יפסיד מהנאה זו, והנהנה לא יפצה את חברו לפחות במחיר שנהנה. ברור שסברה זו לא שייכת כאשר הוא לא מחסיר את חברו. בגלל שהחסרון גרם לחיוב, הדיון שלנו הוא רק במצב שבו החיסרון כבר נעשה.

ה. פסק ההלכה

הראשונים התלבטו כמי לפסוק במחלוקת זו: הרי"ח (על הסוגיה) והראב"י (מובא במרדכי אות טו) פסקו כרבה, כיוון שהוא רבו של רבה. אולם, יש הדוחים טענה זו בכך, שהכלל 'אין הלכה כתלמיד במקום רבי', תופס רק כשהתלמיד חלק על רבו בחייו, ואולי רבה אמר את דבריו אחרי מותו של רבה. הראב"ד (מובא ברא"ש פ"ב סימן ה), הרא"ה (מובא בנמוקי יוסף ח, ב בדפי הרי"ף), הריטב"א (שם), המהרש"ל (יש"ש סימן טו), הטור (חושן משפט שצא) ועוד ראשונים פסקו כרבה, כיוון שהלכה כבתראי. אולם, יש הדוחים טענה זו, בגלל שלא ברור מאיזה דור נקראים האמוראים 'בתראי', (האם זה כולל את דורו של רבה או לא). עוד סיבה שמביאים הראשונים לפסוק כרבה היא, שהברייתא המסייעת לו היא סתם ברייתא, ואילו הברייתא שמסייעת לרבה היא דעת יחיד של רש"י. בגלל סיבות אלו, הרי"ף (ח, ב) הסתפק כמי לפסוק, וכן גם הרמב"ם (לפי פירוש המגיד משנה ורוב האחרונים). הבית יוסף (חושן משפט שצא) כתב, שמספק צריך לסמוך על פירוש המגיד משנה ברמב"ם, וכיוון שהרי"ף והרמב"ם הסתפקו, הוא פסק בשולחן ערוך (חושן משפט שצא, ח), שתמיד תהיה קולה לנתבע, זאת אומרת, שישלם דמי עמיר כפירוש רש"י, היינו קש ותבן.

הב"ח והדרכי משה (שם) תמהים עליו, מדוע פסק כמו מי שהסתפק, ולא כמו כל הראשונים שהכריעו כרבא? לפיכך, פסק הרמ"א (שם) שמשלם דמי שעורים בזול, ונושאי כליו, פירשו ש'בזול' היינו שני שלישים.